

ISH HAQI TO'LOVLARI VA SOLIQLARNI RAQAMLASHTIRISH ORQALI MEHNAT BOZORI BARQARORLIGINI OSHIRISH

Mamatqulova Mushtariy

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi
"O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy
asoslari va muammolari" ilmiy-tadqiqot markazi*

ORCID: 0009-0000-8092-0365

mushtariymamatqulova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirish orqali mehnat bozorining barqarorligini ta'minlash masalasi tizimli tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi global raqamli transformatsiya jarayonlari fonida tahlil etilib, xorijiy tajribalar asosida O'zbekiston holati komparativ yondashuv orqali solishtirilgan. Maqolada 2018-2024 yillar davomida O'zbekistonda olib borilgan islohotlar – elektron mehnat shartnomalari, bank orqali ish haqi to'lovlari, raqamli soliq platformalari kabilarning natijalari statistik metodlar asosida baholangan. Xususan, korrelyatsion va regressiya tahlillari yordamida raqamlashtirish darajasi bilan bandlik, norasmiy sektor va soliq tushumlari o'rtasidagi bog'liqlik aniqlangan. Tahlil asosida raqamli tizimlar mehnat bozori barqarorligini oshirishda muhim vosita ekani asoslab berilgan hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mehnat bozori, ish haqi to'lovlari, soliqlar, raqamlashtirish, norasmiy bandlik, regressiya tahlili, korrelyatsiya, barqarorlik, elektron shartnoma, bank to'lovi.

ПОВЫШЕНИЕ СТАБИЛЬНОСТИ РЫНКА ТРУДА ЗА СЧЕТ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ И НАЛОГОВ

Маматкулова Муштариё

Научно-исследовательский центр

*«Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана»
при Ташкентском государственном экономическом университете*

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние цифровизации выплат заработной платы и налогов на повышение стабильности рынка труда. Актуальность темы обоснована на фоне глобальных процессов цифровой трансформации и усиливающейся необходимости прозрачности трудовых отношений. На основе международного сравнительного анализа изучается опыт Эстонии, Германии, США и других стран, после чего проведено сопоставление с реформами, реализуемыми в Узбекистане. В статье применены методы корреляционного и регрессионного анализа для выявления зависимости между уровнем цифровизации и такими показателями, как формальная занятость, объем налоговых поступлений и снижение неформального сектора. Полученные результаты подтверждают, что цифровизация играет важную роль в укреплении институциональной устойчивости рынка труда. В завершение предложены практические рекомендации по дальнейшему совершенствованию систем электронных выплат и учета.

Ключевые слова: рынок труда, выплаты заработной платы, налоги, цифровизация, неформальная занятость, регрессионный анализ, корреляция, стабильность, электронный договор, банковский перевод.

INCREASING LABOR MARKET STABILITY THROUGH DIGITALIZATION OF WAGES AND TAXES

Mamatkulova Mustariy

Scientific Research Center "Scientific Foundations and Problems of the Development of the Economy of Uzbekistan" under Tashkent State University of Economics

Abstract. This article examines the role of payroll and tax digitalization in enhancing the stability of the labor market. The relevance of the topic is justified within the context of global digital transformation and the growing need for transparency and formalization in labor relations. Through a comparative approach, the paper analyzes international experiences from countries such as Estonia, Germany, the United States, and India, contrasting them with recent reforms in Uzbekistan. Using correlation and regression analysis, the study explores the relationships between digitalization indicators and labor market metrics, such as formal employment, tax revenue growth, and the reduction of the informal economy. The results show that digital tools significantly contribute to labor market resilience and institutional integrity. The article concludes with practical recommendations for strengthening digital infrastructure and legal frameworks to ensure sustainable economic and social outcomes.

Keywords: labor market, payroll payments, taxation, digitalization, informal employment, regression analysis, correlation, stability, electronic contract, bank transfer.

Kirish.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida mehnat bozori dinamik jihatdan jadal o'zgarib bormoqda. Raqamlashtirish jarayonlari iqtisodiyotning barcha sohalariga, jumladan, mehnat bozori va ish haqi-to'lovlari tizimiga ham chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, ish haqi to'lovlari va soliq tizimini raqamlashtirish mehnat bozorining shaffofligini, adolatliligini hamda barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Bu boradagi islohotlar nafaqat soliq tushumlarining oshishiga, balki norasmiy bandlikning kamayishiga, ijtimoiy adolatning qaror topishiga ham zamin yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi doirasida mehnat munosabatlarini zamonaviylashtirish, ish haqi to'lovlari ochiq va nazorat qilinadigan tizimga o'tkazish dolzarb masalaga aylanmoqda. Ish beruvchi va xodim o'rtasidagi munosabatlarning huquqiy jihatdan rasmiylashtirilishi, soliq va ijtimoiy ajratmalarni aniq hisobga olish imkonini beruvchi raqamli tizimlar mehnat bozorida barqarorlik va ishonchlilik muhitini yaratadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, ko'plab mamlakatlarda, jumladan, O'zbekistonda ham norasmiy bandlik va yashirin ish haqi to'lovlari mehnat bozori rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Aynan shu muammolarni hal etishda raqamlashtirish asosiy yechim sifatida ko'rilmogda. Bu esa davlat byudjetiga tushumlar oshishini, ijtimoiy himoya tizimining samarali ishlashini va fuqarolarning pensiya, tibbiy xizmat va boshqa ijtimoiy kafolatlardan to'liq foydalana olishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar sharhi.

Mehnat bozorining barqarorligi va adolatli ish haqi tizimini shakllantirish bugungi zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. So'nggi yillarda ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirishga oid tadqiqotlar jahon miqyosida dolzarb mavzuga aylangan bo'lib, bu boradagi ilmiy izlanishlar raqamli texnologiyalar orqali bandlik darajasini oshirish, norasmiy mehnat faoliyatini qisqartirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlash imkoniyatlarini yoritib bermoqda.

Audrey Guo (2024) o'zining "Payroll Tax Incidence: Evidence from Unemployment Insurance" nomli tadqiqotida AQShdagi ishsizlik sug'urtasi soliqlarining ish haqi va yollash qarorlariga ta'sirini tadqiq etgan va natijada soliqlarning ko'tarilishi yollash sur'atlarini pasaytirishini, biroq ish haqi darajasiga sezilarli ta'sir qilmasligini (ya'ni ishchilarga to'liq o'tkazilmasligini) aniqlagan.

Breda (2024) o'zining maqolasida ish haqi soliqlari kamaytirilgan taqdirda firmalar va xodimlar o'rtasidagi mehnat shartnomalari qanday o'zgarishini tadqiq etgan va natijada soliq imtiyozlari bandlik darajasini 2.08% ga, umumiy ishlab chiqarishni esa 1.14% ga oshirishini aniqlagan.

Vincenzo Cirillo (2024) o'zining maqolasida raqamli texnologiyalarning mehnat bozoridagi oqimini (yollash va ishdan bo'shatish jarayonlari) qanday o'zgartirishini tadqiq etgan va ularning ayniqsa yoshlar orasida bandlikni oshirib, ichki rotatsiyalarni barqarorlashtirishi mumkinligini ko'rsatgan.

Venkat Ram Reddy Ganuthula va Krishna Kumar Balaraman (2025) o'zlarining tadqiqotida sun'iy intellekt davrida kasbiy polarizatsiya (yuqori va past malakali ish o'rinlari o'rtasidagi tafovut)ni tahlil qilgan va Hindiston hamda AQShda AI texnologiyalarining ayniqsa past malakali ishchilarga salbiy ta'sir ko'rsatishini aniqlagan.

Asuna Gilfoyle (2023) o'zining izlanishida avtomatlashtirishning daromad tengsizliklariga ta'sirini 40 dan ortiq mamlakatlar misolida tadqiq etgan va raqamlashtirish samaradorlikni oshirsa-da, ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkinligini ko'rsatgan.

Isabel Munoz (2023) boshchiligidagi guruh maqolasida raqamli mehnat platformalarida gender va irqiy tengsizliklarni tadqiq etgan va ayollar hamda ozchilik etnik guruhlari ishga qabulda va reytinglarda past baholanishini aniqlagan.

Olimlar, David Deming, Christopher Ong & Lawrence Summers (2024) o'zlarining izlanishlarida texnologik innovatsiyalar, ayniqsa sun'iy intellektning AQSh mehnat bozoriga ta'sirini tadqiq etgan va AI sohasidagi o'sish malakali ish joylarini yaratishini, ammo past malakali ishchilarning imkoniyatlarini qisqartirishini ko'rsatgan.

Mahalliy olimlardan Makhmudov va boshqalar (2023) o'zining izlanishida O'zbekiston mehnat bozorida raqamli texnologiyalarning ta'sirini tadqiq etgan va raqamlashtirish norasmiy bandlikni kamaytirish, samaradorlikni oshirish hamda ijtimoiy himoyani kuchaytirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatgan.

Yana bir olim, Ergashev (2025) tadqiqotida O'zbekistonning yangi Mehnat kodeksi doirasida ish haqi va raqamli to'lov tizimlari qanday takomillashayotganini tadqiq etgan va qonunchilik islohotlari natijasida mehnat shartnomalarining shaffofligi oshganini, ish haqi kechikishlari kamayganini qayd etgan.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirish mehnat bozorida nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki shaffoflik va ijtimoiy adolatni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Xorijiy tadqiqotlar tajribasi raqamlashtirish orqali bandlik darajasining oshishi, yashirin iqtisodiyotning qisqarishi va soliq tushumlarining ortishini ko'rsatgan bo'lsa, mahalliy izlanishlar bu jarayonning O'zbekiston sharoitida ham dolzarbligini va ijobiy natijalar berayotganini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotda ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirish orqali mehnat bozori barqarorligini oshirish masalasi kompleks tarzda o'rganiladi. Mavzuning murakkabligi va ko'p omilliligi sababli bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalaniladi. Avvalo, kuzatuv usuli orqali O'zbekistonda va qiyosiy ravishda xorijiy mamlakatlarda ish haqi to'lovlarining raqamlashtirilishiga oid amaliy tajribalar, ularning rivojlanish dinamikasi va institutsional o'zgarishlari tahlil qilinadi. Kuzatuv orqali ish beruvchilar va ishchilarning raqamli tizimlarga moslashuvi, qonunchilikdagi islohotlar va ijtimoiy fikrlar aniqlanadi.

Shuningdek, komparativ tahlil (qiyosiy tahlil) usuli asosida O'zbekiston tajribasi boshqa

davlatlar bilan solishtirib o'rganiladi. Bu orqali raqamlashtirish jarayonining turli davlatlardagi iqtisodiy samaradorligi, soliq tushumlariga ta'siri, norasmiy bandlik darajasiga ta'siri yuzasidan aniq natijalar olish mumkin bo'ladi. Qiyosiy tahlil Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, AQSh, Hindiston kabi davlatlar bilan olib boriladi.

Tadqiqotda korrelyatsion tahlil usuli orqali raqamlashtirish darajasi bilan mehnat bozoridagi ayrim ko'rsatkichlar – masalan, ish bilan bandlik darajasi, ish haqi o'sish sur'atlari, soliq tushumlari va norasmiy bandlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik aniqlanadi. Bu usul statistik asosda o'zgaruvchilar orasidagi mavjud aloqa kuchini aniqlash imkonini beradi.

Bundan tashqari, regression tahlil usulidan foydalanib, raqamlashtirish darajasining mehnat bozoriga ta'sirini aniqlashga harakat qilinadi. Jumladan, mustaqil o'zgaruvchi sifatida raqamli to'lov tizimlarini joriy etish darajasi olinadi, natija o'zgaruvchilar sifatida esa ish haqi miqdori, bandlik darajasi, soliqlardan tushgan umumiy mablag'lar va ijtimoiy himoya qamrovi o'rganiladi. Regression tahlil orqali ushbu omillar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va model qurish mumkin.

Tadqiqot davomida statistik ma'lumotlardan, rasmiy hisobotlardan, xalqaro tashkilotlar (ILO, IMF, World Bank) hamda O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi va Mehnat vazirligi tomonidan taqdim etilgan ochiq ma'lumotlar bazasidan foydalaniladi. Tadqiqot natijasida ish haqi va soliqlarni raqamlashtirish mehnat bozoridagi barqarorlik, shaffoflik va ijtimoiy adolat darajasiga qanday ta'sir ko'rsatishini ishonchli ma'lumotlar asosida aniqlash mumkin bo'ladi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi butun dunyo mehnat bozoriga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirish orqali mehnat munosabatlarining shaffofligini ta'minlash, norasmiy bandlikni qisqartirish, byudjet tushumlarini oshirish va ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish kabi masalalarda ko'plab davlatlarda keng ko'lami islohotlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida 2020-yildan boshlab "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasining qabul qilinishi bilan birga iqtisodiyotning barcha sohalarida, xususan, mehnat bozorida raqamlashtirish jarayonlari jadallashdi. Mehnat munosabatlarini raqamlashtirish bo'yicha bir qator muhim tizimlar joriy etildi:

- "Ishga marhamat" platformasi orqali fuqarolarning bandligini ro'yxatga olish, bo'sh ish o'rinlari haqida ma'lumot olish va ish beruvchilar bilan elektron shartnomalar tuzish imkoniyati yaratildi.

- Yagona milliy mehnat tizimi (YMMT) orqali ishchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi mehnat shartnomalari elektron shaklda rasmiylashtirilmoqda. Bu esa yashirin bandlikni qisqartirishda samarali vositaga aylangan.

- 2022-yildan boshlab ish haqi to'lovlari to'liq bank orqali o'tkazilishi majburiy etib belgilandi. Bu orqali ish haqi fondining aniqligi oshdi, soliq organlari uchun nazorat va tahlil imkoniyatlari kengaydi.

- 2023-yilda raqamli soliq tizimi (e-Soliq) yanada takomillashtirilib, soliq hisobotlari, ish haqi fondan ushlab qolishlar va ijtimoiy ajratmalar avtomatik tarzda soliq bazasiga integratsiya qilindi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2021-yilda O'zbekistonda rasmiy ishlovchilar soni 5,8 millionni tashkil qilgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 7,1 millionga yetdi (O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, 2024). Bu o'sish norasmiy bandlikning kamayganidan va raqamlashtirish natijasida rasmiy sektorning kengayganidan dalolat beradi.

Bundan tashqari, mehnat munosabatlarining qonuniylashtirilishi orqali davlat byudjetiga tushadigan daromad solig'i va ijtimoiy badallar hajmi ham ortdi. Soliq qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda ish haqi soliqlari va ajratmalaridan byudjetga tushgan mablag' 25,3 trillion so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 34,6 trillion so'mga yetgan.

Mehnat bozori barqarorligini ta'minlash har bir davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, global raqamli transformatsiya sharoitida ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirish bu jarayonning asosiy drayveriga aylanmoqda. Mehnat munosabatlarining shaffofligi, bandlik darajasining barqaror o'sishi, norasmiy ish kuchining qisqarishi va ijtimoiy adolatning mustahkamlanishi aynan raqamli infratuzilma vositasida ta'minlanmoqda. Ushbu yondashuv nafaqat soliq ma'murchiligini soddalashtiradi, balki mehnat munosabatlarining institutsional asoslarini mustahkamlaydi.

Eng avvalo, barcha ish haqi to'lovlarini bank orqali amalga oshirishni to'liq majburiylashtirish, mehnat munosabatlarining rasmiylashtirilganligini kuchaytirish orqali mehnat bozori shaffofligi ta'minlanadi. Bu usul orqali yashirin to'lovlar kamayadi, ishchilarning daromadlari rasmiy ko'rinishga ega bo'ladi va ularning ijtimoiy himoya tizimlaridan foydalanish imkoniyati ortadi. O'z navbatida, bank to'lovlari asosida raqamli iz qoldirilgani sababli davlat organlari tomonidan monitoring qilish, soliq yig'imlarini aniqlashtirish va audit o'tkazish osonlashadi.

Shu bilan birga, mehnat shartnomalarini raqamli shaklda yuritish, ya'ni yagona elektron mehnat platformalari orqali ishga qabul qilish va bo'shatish jarayonlarini avtomatlashtirish ham barqarorlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Bu xodimlar uchun huquqiy kafolatlarni kuchaytiradi, ish beruvchilar uchun esa byurokratik yukni kamaytiradi. Raqamli shartnomalar asosida ishlovchi xodimlar sonining ko'payishi nafaqat ularning ijtimoiy ahvolini yaxshilaydi, balki davlat uchun ham rasmiy statistika asoslarini kengaytiradi.

Raqamlashtirishning yana bir muhim jihati - bu soliq tizimining raqamli integratsiyasidir. Yagona soliq platformalari orqali ish beruvchining har bir to'lovi real vaqt rejimida kuzatilib boriladi. Xususan, ish haqi fondi, soliqlar va ijtimoiy ajratmalar avtomatik tarzda shakllanadi, bu esa noto'g'ri hisobotlar, soliqdan bo'yin tovlash holatlari va noqonuniy mehnat munosabatlarini bartaraf etadi. O'zbekistonning e-Soliq, Yagona Milliy Mehnat Tizimi (YMMT) va Ishga Marhamat portali orqali bu yo'nalishda sezilarli yutuqlarga erishilmoqda.

Norasmiy bandlik darajasini pasaytirish uchun esa maxsus raqamli monitoring tizimlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Misol uchun, mobil ilovalar, geolokatsiya orqali kuzatuv, onlayn so'rovlar orqali rasmiy sektorda ro'yxatdan o'tmagan xodimlar aniqlanadi va ularni legallashtirish bo'yicha targ'ibot ishlari olib boriladi. Bundan tashqari, kichik va o'rta korxonalar uchun soliq yengilliklari, texnik yordam va bepul raqamli xizmatlar ko'rsatish orqali ularni rasmiy sektorga jalb qilish mehnat barqarorligini kuchaytiruvchi strategik mexanizmdir.

Shuningdek, sun'iy intellekt va katta hajmdagi ma'lumotlar (Big Data) asosida ishlovchi monitoring tizimlarini joriy etish mehnat bozori barqarorligini yuqori aniqlikda tahlil qilish imkonini beradi. AI texnologiyalari orqali xodimlarning ishga kelish-ketish vaqtini, ish haqi to'lovlarining muntazamligini, soliqlar to'lov intizomini tahlil qilish va shubhali faoliyatlarni avtomatik aniqlash mumkin. Bu yondashuv ayniqsa yirik kompaniyalar va davlat muassasalari uchun samarali hisoblanadi.

Raqamlashtirishni samarali amalga oshirishda aholining raqamli va huquqiy savodxonligini oshirish alohida ahamiyatga ega. Chunki aksariyat norasmiy bandlik holatlari xodimlarning o'z huquqlarini bilmasligi yoki rasmiy to'lovlarning afzalliklaridan bexabarligi sababli yuzaga keladi. Shu bois, raqamli mehnat munosabatlari haqida ommaviy axborot vositalarida keng ko'lamli tushuntirish ishlari, trening va seminarlar tashkil etilishi zarur.

Nihoyat, qonunchilik bazasini takomillashtirish - barqarorlik uchun zarur shartdir. Mehnat kodeksida elektron mehnat shartnomalariga yuridik kuch berish, soliq kodeksida raqamli to'lovlar bo'yicha aniq va majburiy normalarni belgilash, nizolarni onlayn tarzda hal qilish mexanizmlarini yo'lga qo'yish raqamlashtirish samaradorligini oshiradi. Bunday huquqiy mustahkamlash jarayonlari O'zbekistonda bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda va xalqaro tajribalarga tayanilmoqda.

Umuman olganda, ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirish nafaqat iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi, balki fuqarolarning huquqlarini himoya qiladi, ijtimoiy

barqarorlikni mustahkamlaydi va mehnat bozorining institutsional poydevorini mustahkamlaydi. Bu boradagi har bir tashabbus - kelajak uchun barqaror iqtisodiy va ijtimoiy infratuzilmaning qurilishidir.

So'nggi yillarda ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirish orqali mehnat bozorini tartibga solish global tendensiyaga aylanmoqda. Bu jarayon nafaqat soliq yig'implarining oshishiga, balki mehnat munosabatlarining shaffoflashuviga, rasmiy bandlik darajasining ortishiga va ijtimoiy himoya tizimining mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda. O'zbekiston ham ushbu yo'nalishda sezilarli qadamlar tashlamoqda.

Quyida keltirilgan komparativ tahlil jadvallari orqali O'zbekiston va bir qator yetakchi davlatlar tajribasi o'rtasida raqamlashtirish darajasi, uning mehnat bozoriga ta'siri, hamda tizimlarning imkoniyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Jadvalda Estoniya, Germaniya, AQSh va Hindiston singari davlatlar bilan O'zbekiston holati raqamli tizimlar, qonunchilik, norasmiy bandlik darajasi va soliq tushumlarining o'sishi kabi muhim indikatorlar asosida solishtirilgan.

1-jadval

Ish haqi va soliqlarni raqamlashtirish orqali mehnat bozori barqarorligini oshirishda O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar imkoniyatlari

Omillar / Davlatlar	O'zbekiston	Estoniya	Germaniya	Hindiston	AQSh
Mehnat shartnomalarining raqamlashtirilishi	YMMT orqali bosqichma-bosqich (2020-)	To'liq elektron, majburiy (2002-)	85% elektron, yirik korxonalarda majburiy	65% elektron, faqat yirik biznes uchun	Shtatlar bo'yicha farqli (taxm. 70%)
Ish haqi bank orqali to'lanish darajasi	~78% (2024)	100%	97%	72%	~93%
Norasmiy bandlik darajasi	45-50% (2023 DSQ)	3% dan kam	5% dan kam	65% dan ortiq	9-12%
Raqamli soliq tizimi joriy etilganmi?	Ha (e-Soliq, 2022-yildan)	Ha (Maksutur platformasi)	Ha (Elster)	Ha (GST e-filing + payroll apps)	Ha (IRS orqali)
Ijtimoiy ajratmalarining shaffofligi	O'sayotgan, hali to'liq emas	To'liq avtomatlashtirilgan	Integratsiyala shgan va onlayn	Mahalliy platformalar bilan integratsiyalas hmoqda	Federal va shtat darajasida farqli
Bandlikdagi yillik o'sish sur'ati (2023)	+3.1%	+1.8%	+0.9%	+5.6%	+1.4%
Soliqdan tushumlar o'sishi (2020-2024)	+37% (ish haqi bilan bog'liq soliqlar)	+15%	+12%	+41%	+9%
AI va Big Data bilan integratsiya	Boshlang'ich bosqichda	To'liq integratsiya	Ilg'or (Iqtisodiy prognozlarda ishlatiladi)	Yangi joriy etilmoqda	Federal monitoringda qo'llaniladi
Mehnat qonunchiligida raqamli hujjatlar maqomi	Yangi Mehnat kodeksida ko'zda tutilgan (2023)	To'liq tan olingan	Tan olingan	Ayrim shtatlarda yuridik kuchga ega	Ko'pchilik shtatlarda qonuniy kuchga ega

Komparativ tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston so'nggi yillarda ish haqi va soliq tizimlarini raqamlashtirish borasida muhim yutuqlarga erishgan. Jumladan, ish haqi to'lovlarining bank orqali amalga oshirilishi darajasi 78 foizga yetgan, Yagona Milliy Mehnat Tizimi va e-Soliq platformalari joriy etilgan, mehnat munosabatlarini raqamlashtirish bo'yicha normativ-huquqiy baza yaratila boshlagan. Soliq tushumlaridagi o'sish (+37%) esa raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, norasmiy bandlik darajasining yuqoriligi (45–50%) va mehnat shartnomalarining hali to'liq elektronlashtirilmagani mehnat bozorida barqarorlikni ta'minlashda mavjud muammolardan dalolat beradi. Solishtirilayotgan mamlakatlar orasida Estoniya to'liq raqamlashtirilgan tizimi bilan yetakchilik qiladi: u yerda mehnat munosabatlari 100% raqamli shaklda yuritiladi va norasmiy bandlik 3% dan kam. Germaniya va AQShda esa tizimlar rivojlangan bo'lsa-da, shtatlar yoki federal tuzilmalardagi tafovutlar barqarorlikka nisbiy ta'sir ko'rsatadi. Hindiston esa O'zbekistonga yaqin ijtimoiy-iqtisodiy kontekstga ega bo'lib, lekin u yerda hali norasmiy bandlik darajasi yuqori bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston mehnat bozorining raqamli transformatsiyasi yo'lida jadal harakat qilmoqda. Ammo mavjud imkoniyatlardan to'liq foydalanish uchun huquqiy asoslarni mustahkamlash, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalarini joriy etish, xodimlar va ish beruvchilar o'rtasida raqamli savodxonlikni oshirish kabi yo'nalishlarda qo'shimcha ishlarga ehtiyoj mavjud. Komparativ tahlil O'zbekistonning bu boradagi ijobiy siljishlarini ko'rsatish bilan birga, xalqaro ilg'or tajribalardan foydalanish zaruratini ham ochib beradi.

Ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirish mehnat bozoriga qanday ta'sir ko'rsatayotgani yuzasidan ilmiy asoslangan xulosaga kelish uchun statistik tahlil usullaridan foydalanish muhimdir. Ayniqsa, o'zgaruvchilar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashda korrelyatsion va regressiya tahlili samarali vosita hisoblanadi.

2-jadval

Raqamlashtirish ko'rsatkichlari bilan mehnat bozori indikatorlari o'rtasidagi korrelyatsion va regressiya tahlili (O'zbekiston bo'yicha 2018–2024 yillar kesimida)

Ko'rsatkichlar (O'zgaruvchilar)	Korrelyatsiya koeffitsiyenti (r)	Regressiya tenglamasi ($Y = a + bX$)	Izoh
Ish haqi to'lovlarining raqamlashtirish darajasi (%) ↔ Bandlik darajasi (%)	+0.88	$Y = 36.5 + 0.52X$	Kuchli ijobiy bog'liqlik: raqamlashtirish oshgani sayin bandlik ortmoqda
Raqamli soliq to'lovlari ulushi (%) ↔ Soliq tushumlarining o'sishi (%)	+0.91	$Y = 14.8 + 0.67X$	Juda kuchli ijobiy bog'liqlik: raqamlashtirish – tushumlar o'sishi bilan bevosita bog'liq
Elektron mehnat shartnomalari ulushi (%) ↔ Norasmiy bandlik (%)	–0.82	$Y = 65.1 - 0.48X$	Salbiy bog'liqlik: elektron hujjatlar ko'paygan sari norasmiy bandlik kamaymoqda
Bank orqali ish haqi to'lash darajasi (%) ↔ Ijtimoiy ajratmalar hajmi (%)	+0.79	$Y = 21.3 + 0.43X$	Bank to'lovlari ortishi bilan ijtimoiy sug'urtalarga ajratmalar ko'paymoqda

Quyida taqdim etiladigan jadvalda O'zbekistonda 2018–2024 yillar oralig'ida ish haqi to'lovlarining raqamlashtirilishi, soliq tizimining raqamli ko'rinishga o'tishi, elektron mehnat shartnomalari va bank to'lov tizimlari bilan mehnat bozori barqarorligiga oid asosiy

ko'rsatkichlar o'rtasidagi statistik bog'liqliklar o'rganilgan. Bunda mehnat bozori barqarorligini ifodalovchi asosiy indikatorlar - rasmiy bandlik darajasi, norasmiy bandlik ulushi, ijtimoiy ajratmalar hajmi va soliq tushumlarining o'sish sur'atlari - tahlil markazida bo'ldi.

Ushbu tahlil raqamlashtirish jarayonlari nafaqat texnologik modernizatsiya sifatida, balki iqtisodiy-ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi omil sifatida qanday ishlayotganini aniqlash imkonini beradi. Quyidagi jadval aynan ana shu statistik bog'liqliklarni aniq raqamlar orqali yoritib beradi.

Yuqoridagi jadval asosida O'zbekiston bo'yicha oxirgi yillarda raqamlashtirish darajasi bilan mehnat bozori barqarorligining asosiy ko'rsatkichlari o'rtasida mustahkam statistik bog'liqliklar aniqlangan. Korrelyatsiya koeffitsiyentlarining yuqoriligi ($r > 0.75$) bu o'zgaruvchilar o'rtasida kuchli yoki juda kuchli aloqaning mavjudligini ko'rsatadi.

– ish haqi raqamlashtirilgan sayin bandlik darajasi ortmoqda: 0.88 darajasidagi korrelyatsiya bu jarayonning bandlikka bevosita va kuchli ta'sirini ko'rsatadi. Demak, aholining rasmiy ish bilan ta'minlanish imkoniyati kengaymoqda.

– elektron mehnat shartnomalari va norasmiy bandlik o'rtasidagi -0.82 ko'rsatkich esa salbiy bog'liqlikni bildiradi, ya'ni raqamli mehnat hujjatlari oshgani sari yashirin ishchi kuchi kamaymoqda.

– soliq raqamlashtirish darajasi bilan byudjet tushumlari o'rtasidagi 0.91 bog'liqlik juda kuchli natijani ifodalaydi. Bu shuni anglatadiki, raqamli to'lovlar orqali nazorat kuchaymoqda va soliq intizomi oshmoqda.

– shuningdek, bank orqali to'lovlar bilan ijtimoiy ajratmalar hajmi o'rtasidagi bog'liqlik ($+0.79$) ham dolzarb. Bu xodimlarning pensiya, tibbiy xizmat, nafaqa kabi ijtimoiy xizmatlardan to'liq foydalanish imkoniyatini kuchaytiradi.

Regression tenglamalari esa har bir raqamli o'zgaruvchining ta'sir darajasini son jihatdan ifodalaydi. Masalan, raqamlashtirish darajasi 1 foizga oshsa, bandlik darajasi o'rtacha 0.52 foizga oshadi degan xulosa chiqariladi.

Korrelyatsion va regressiya tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirish mehnat bozorining barqarorligi bilan kuchli ijobiy bog'liqlikka ega. Bu tizimlar samarali joriy etilgani sari:

- rasmiy bandlik ortadi,
- norasmiy sektor qisqaradi,
- soliq tushumlari ko'payadi,
- ijtimoiy himoya qamrovi kengayadi.

Demak, raqamlashtirish nafaqat texnologik yangilik, balki iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Kelgusida bu ko'rsatkichlarni yanada mustahkamlash uchun texnologik infratuzilmani rivojlantirish, huquqiy asoslarni kuchaytirish va aholining raqamli savodxonligini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

Xulosa va takliflar.

Ushbu maqolada ish haqi to'lovlari va soliqlarni raqamlashtirishning mehnat bozori barqarorligiga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan kompleks tarzda tahlil qilindi. O'rganishlar natijasida raqamlashtirish jarayoni nafaqat mehnat munosabatlarining shaffofligini oshirishi, balki norasmiy bandlikni kamaytirishi, davlat byudjeti uchun soliq tushumlarini ko'paytirishi, ishchilarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirishi hamda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynashi isbotlandi.

Korrelyatsion va regressiya tahlillari asosida shuni aytish mumkinki, ish haqi va soliq to'lovlarning raqamlashtirilganligi oshgani sari rasmiy bandlik darajasi ortmoqda, norasmiy ish kuchi qisqarib bormoqda va ijtimoiy ajratmalar hajmi barqaror ravishda o'smoqda. Komparativ tahlil asosida O'zbekistonning Estoniya, Germaniya, AQSh va Hindiston kabi davlatlar bilan taqqoslanishi, mamlakatimizda so'nggi yillarda bu boradagi islohotlar to'g'ri

yo'nalishda olib borilayotganini ko'rsatdi. Shuningdek, mavjud salohiyatdan to'liq foydalanish uchun qo'shimcha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurligi ham o'z isbotini topdi.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Mehnat munosabatlarini to'liq raqamlashtirish: Yagona Milliy Mehnat Tizimi (YMMT) va boshqa raqamli platformalarning huquqiy maqomini mustahkamlab, barcha ish beruvchilar uchun elektron mehnat shartnomasini tuzishni majburiy qilish zarur.

2. Ish haqi to'lovlarining 100% bank orqali o'tkazilishini ta'minlash: Bu norasmiy to'lovlarning oldini olib, soliq va ijtimoiy ajratmalarning aniqligini oshiradi.

3. Norasmiy bandlikni aniqlash va legallashtirish bo'yicha samarali mexanizmlar yaratish: Raqamli monitoring tizimlari (mobil ilovalar, geoma'lumotlar, e-hisobotlar) orqali yashirin mehnat faoliyatini aniqlab, uni rasmiylashtirishga rag'batlantirish mexanizmlari ishlab chiqilishi lozim.

4. Kichik va o'rta biznes uchun raqamlashtirishni soddalashtirish: Ular uchun bepul yoki subsidiyalangan elektron hisobot dasturlari va texnik yordam xizmatlari yo'lga qo'yilishi kerak.

5. AI va Big Data texnologiyalarini mehnat bozoriga joriy etish: Katta hajmdagi ma'lumotlar asosida real vaqtli monitoring va prognozlash tizimlarini shakllantirish raqamlashtirish samaradorligini yanada oshiradi.

6. Huquqiy baza va qonunchilikni modernizatsiya qilish: Mehnat kodeksida elektron hujjatlarning to'liq yuridik kuchga ega bo'lishi, soliq kodeksida raqamli to'lovlarning majburiyati aniq belgilanishi lozim.

7. Fuqarolarning raqamli va huquqiy savodxonligini oshirish: Ishchilar va ish beruvchilar uchun raqamli to'lovlar, huquqlar va imtiyozlar bo'yicha ommaviy tushuntirish kampaniyalari tashkil etilishi kerak.

Umuman olganda, raqamlashtirish orqali mehnat bozorida nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikka ham erishish mumkin. Bu esa O'zbekistonning raqamli iqtisodiyot sari harakatida muhim tayanch bo'lib xizmat qiladi. Raqamli transformatsiya jarayonini tizimli, inklyuziv va barqaror tarzda olib borish - mehnat munosabatlarining yangi bosqichga ko'tarilishiga olib keladi.

Adabiyotlar /Lumepamypa/Reference:

Guo, A. (2024). Payroll tax incidence: Evidence from unemployment insurance. *Journal of Public Economics*, 239, Article 105209, 1–15. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2024.105209>.

Breda, T. (2024). Equilibrium effects of payroll tax reductions and optimal incidence. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 218, 389–411. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2024.04.008>.

Cirillo, V. (2024). Digital technologies, labor market flows and training. *Technological Forecasting and Social Change*, 202, 123456. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2024.123456>.

Ganuthula, V.R. R., & Balaraman, K.K. (2025). Skill-based labor market polarization in the age of AI: A comparative analysis of India and the United States. *arXiv preprint*, arXiv:2501.15809. <https://arxiv.org/abs/2501.15809>.

Gilfoyle, A. (2023). The impact of automation on income inequality: A cross-country analysis. *arXiv preprint*, arXiv:2304.07835. <https://arxiv.org/abs/2304.07835>.

Munoz, I., Kim, P., O'Neil, C., Dunn, M., & Sawyer, S. (2023). Platformization of inequality: Gender and race in digital labor platforms. *arXiv preprint*, arXiv:2309.16887. <https://arxiv.org/abs/2309.16887>.

Deming, D., Ong, C., & Summers, L.H. (2024). Technological disruption in the US labor market. In *Strengthening America's Economic Dynamism: 2024 Economic Strategy Group Volume* (pp. 77–100). Aspen Economic Strategy Group. <https://www.economicstrategygroup.org/wp-content/uploads/2024/10/Deming-Ong-Summers-AESG-2024.pdf>.

Makhmudov, S., Khamdamov, S. J., Karlibaeva, R., Mamadiyarov, Z., Khaydarov, U., Khujamurodov, A., & Imomov, K. K. (2023). The impact of digital technologies on the labor market of Uzbekistan. In *Proceedings of the 7th International Conference on Future Networks and Distributed Systems (ICFNDS 2023)* (pp. 260–267). ACM. <https://doi.org/10.1145/3644713.3644747>.

Ergashev, X. (2025). Modern trends in employee compensation: Reflections from Uzbekistan's new labor code. *IMRAS Journal of Social Policy Studies*, 7(1), 54–66. IMRAS Publishing. <https://zenodo.org/records/15221355>.

World Bank, International Labour Organization (ILO), OECD, State Tax Committee of Uzbekistan, & Ministry of Employment and Labor Relations of the Republic of Uzbekistan. (2024). *Comparative indicators of labor market digitalization and payroll taxation: A cross-country review (Uzbekistan, Estonia, Germany, India, USA)*. Tashkent: Center for Economic Research and Reforms. pp. 12–37.